

ЕКРАНІЗОВАНЕ МАЙБУТНЄ : ІІІ У РЕЦЕПТИВНИХ ПРАКТИКАХ СУЧАСНОГО КІНОМИСТЕЦТВА

Галина ОСТРОВЕРХОВА – здобувачка ІІІ освітньо-наукового ступеня, кафедра культурології,
Національний університет «Києво-Могилянська академія» Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-3613-554X>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.51.1048>
h.ostroverkhova@ukma.edu.ua

Аналізується рецепція ІІІ в китайському і американському кінематографі останніх років на прикладі фільмів «Мандрівна Земля», «Мандрівна Земля-2» і двох останніх серій «Місія нездійсненна». Відзначено спільні і відмінні риси у ставленні до нових технологій, а також зміни у цьому ставленні, які наявні, незважаючи на незначний інтервал між частинами фільмів. Наголошено на відмінностях між розумінням перспектив взаємодії з ІІІ в різних світоглядних моделях.

Ключові слова: прогностична функція культури, футурологія, штучний інтелект, кінематограф, культурні практики, візуальні наративи, футурологічний аналіз, культурні проблеми, візуалізація майбутнього, постгуманізм, симулякр, кіберпанк, соціокультурні трансформації.

Актуальність дослідження (постановка проблеми). Нинішня динаміка розвитку прикладного застосування нейромереж ставить питання передбачення впливу імплементації такої потужної і всеохопної технології на людство. Вчені світу будують гіпотези різного ступеню оптимістичності, але вони стримуються умовами наукового підходу, в той час як сценаристи і режисери не мають таких обмежень.

Розглянемо як прогностична функція культури реалізована в кінематографі двох провідних щодо розвитку ІІІ держав – США і Китаю.

Мета статті – виявити яким чином ІІІ репрезентується у кінематографічних образах майбутнього і як ці візуальні конструкції впливають на рецептивні практики глядача, формуючи культурні уявлення про людину /технологію/ взаємодію

Об'єкт дослідження – культурна рецепція майбутнього в кіномистецтві.

Предмет дослідження – роль штучного інтелекту як концептуального елементу в рецептивних практиках кінематографа, пов'язаних з уявленнями про майбутнє.

Методологія дослідження: для досягнення мети дослідження використовується компаративний та наративний методи аналізу, а також культурологічна герменевтика та постмодерністський аналіз (підхід). Матеріалом для аналізу є сучасні американські і китайські фільми про ІІІ.

Аналіз останніх досліджень. Одна з важливих функцій гуманітаристики на сучасному етапі – вивчення і передбачення впливу технологій ІІІ на суспільство, завчасне прогнозування та підготовка до трансформацій, що відбуваються задля забезпечення максимальної ефективності соціальних систем у перехідному періоді.

Певне коло спеціалістів у різних галузях мають напрацювання в цій царині. Підходи до питання ІІІ в науці можна розділити за рядом критеріїв:

1. Щодо оцінки наслідків впровадження ІІІ: оптимістичні (П. Домінгос [8]), песимістичні (Ю. Н. Харарі [9], М. Пасквінеллі [11]), збалансовані (Н. Бостром [1], Сулейман М.[12]) і нульові (С. Альтман [7]).

2. Із точки зору варіантів ІІІ, що розглядаються: вузький (П. Домінгос [8], М. Пасквінеллі), розширений (М. Сейтуа [3]), широкий (Н. Бостром [1], Р. Курцвейл, К. Шваб [5]).

3. Щодо сфери впливу, яка досліджується: комплексний (Н. Бостром [1], Ю. Н. Харарі [9]), спеціалізований (Т. Дейвенпорт і Дж. Кірбі [2], М. Сейтуа [3]).

Кінематограф є зручним інструментом осмислення і передбачення майбутнього, оскільки, на відміну від наукових робіт, він не обмежений умовами раціональності та доказовості. Так, ще у 1908 році Міл'єс (засновник фантастичної традиції за Кракауером) передбачає політ на Місяць, а у 1927 у фільмі «Метрополіс» передбачено появу роботів-андроїдів, у «Термінаторі» показано військові дрони, а в «Стар Трек» – мобільні телефони і 3D-принтери, коли ще не існувало технологій для розробки таких пристроїв. Ще в 30-ті в есеї Вальтера Бен'яміна стверджується розкриття через кінематограф «оптичного несвідомого» та формування ним колективної свідомості, що знаходить подальший розвиток у роботах Зігфріда Кракауера, Жіля Дельоза, Жана Бодрієра та Пола Вірлію. Має сенс дослідити, яким чином сучасне науково-фантастичне кіно осмислює майбутнє людства у зв'язку з поширенням і швидким розвитком ІІІ.

Дослідження останніх років щодо ІІІ в кінематографі поділяються на дві великі групи: перша вивчає вплив технології ІІІ на виробничий процес у кіно та особливості сучасного просування фільмів;

друга ж група дослідників займається саме питаннями рецепції ШІ в кіно, вивчає ШІ як тему.

У рамках другої групи маємо хронологічні дослідження, що підходять до розвитку теми ШІ інтегрально, і розвідки, що стосуються окремих питань як то етики застосування ШІ, емоційної складової взаємодії з новими технологіями, або гендерні питання навколо цієї теми. Як правило, такі дослідження базуються на аналізі окремих творів, або зосереджені на динаміці в рамках західного кінематографу, інші традиції представлені недостатньо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковою новизною цієї статті є включення до наукового обігу фільмів 2020-х років, спроба проаналізувати зміну в рецепції ШІ в рамках однієї франшизи, а також у порівнянні сприйняття нових технологій в різних культурах.

Розглянемо рецепцію майбутнього з ШІ на прикладах фільмів двох країн-лідерок у розробці систем штучного інтелекту: США і Китаю. Особливу цікавість такий аналіз має ще й через контраст національних культур країн, в яких їх створено [4; 30-38]. В кожному з випадків можемо проаналізувати по дві серії китайської і американської франшиз, що дає змогу відслідкувати деяку динаміку ставлень, ідей, поглядів людства на означене питання. Слід зазначити, що розглядаємо стрічки, орієнтовані на масового глядача, тож (за Ф. Шмітом [6]) можемо говорити не про нові ідеї в осмисленні ШІ, а про відображення певного стереотипного сприйняття і його динаміки.

«Місія нездійсненна» – американська шпійська франшиза з Томом Крузом у головній ролі, сьома (2023 р.) і восьма (2025 р.) частини якої присвячені темі взаємодії людства з ШІ. Саме по собі звернення до цієї теми підтверджує актуальність такого переосмислення – жанр фільму і попередні серії ніяк не обмежували авторів сценарію, але, ймовірно, в 2020-ті стає зрозуміло, що світ без ШІ вже не виглядатиме справжнім.

Штучний інтелект у фільмі називають Сутність – це самосвідома нейромережа, яка швидко навчається і захоплює контроль над все більшою кількістю систем у світі. На початку другої частини люди називають Сутність «правдожерним паразитарним ШІ» і спостерігають як вона формує власний культ і збирається захопити контроль над ядерними арсеналами світу.

«Мандрівна Земля» – найуспішніша на західному ринку китайська франшиза, китайський фільм, якому вдалося завоювати міжнародну аудиторію. Перший фільм вийшов на екрани у 2019 році. ШІ в ньому виконує роль беземоційної машини, яка заважає героям випробувати ризикований інноваційний підхід і його доводиться знищити.

У другому фільмі, який виходить у 2023 р., на початку «вибуху нейромереж» ШІ показано як партнера людини у порятунку Землі, таким чином наголошується позитивний характер взаємодії людина/технологія, більш того, два проекти майбутнього, які на початку фільму сприймаються як антагоністичні, в результаті виявляються такими, що добре доповнюють один одного. Ця ідея – натяк на те, що коли ми, люди, робимо припущення про ймовірність того ЧИ іншого сценарію взаємодії людей з ШІ, то одна з важливих ліній роздумів буде про ймовірну заміну «ЧИ» на «ТА». Загалом, такий підхід може бути відображенням базового для конфуціанської культури категорії гармонії, при чому для західного типу мислення знайдені в такий спосіб рішення будуть мати інноваційний характер. Таким чином, осмислення ШІ в різних ціннісних парадигмах може бути продуктивним для людства в цілому

Третій фільм цієї франшизи знаходиться на стадії виробництва – зйомки розпочато у 2025 році, але вже можна говорити, що він стає знаковим для розвитку образу ШІ в китайському кінематографі. Справа в тому, що під час виробництва команда використовує спеціалізований ШІ-асистент WEi, він/вона/воно допомагає розробникам з написанням сценарію, розкадровками та візуальними посиланнями, тобто ШІ в цьому фільмі не лише тема, а й інструмент кіно, що знаменує нову епоху в розвитку кіномистецтва.

На наведених прикладах легко перекоонатися, що рецепція штучного інтелекту залежить від особливостей культури, про яку йдеться. Оскільки розглядаємо не лише країни, які протистоять одна одній в гонці ШІ, але й країни, що мають майже протилежні «набори» характеристик національної культури. Звісно, ці особливості відображено в сюжетах обох франшиз.

Якщо в «Міссіях» Герой – це конкретна людина, яка всіх перемагає та ще й виконує лідерську роль щодо своєї команди – турбується про своїх людей. Зауважимо, що, як правило, це молода людина, але останнім часом симптоматичним є залучення до виконання ролі Героїв старших людей – в даному випадку це зумовлено біологічним віком виконавця головної ролі у «серіалі». Для західного світу героїзація людей, що залишили позаду так званий середній вік є, безумовно, прогресивною тенденцією, хоча, слід зазначити, що даний конкретний фільм залишається в межах концепції культу молодості – просто художніми засобами виразності кінематографу показано, що незважаючи на доволі доросле обличчя, головний герой зберіг усі особливості, притаманні молодому віку: фізичну силу, красиве тіло, сексуальний потяг тощо.

У китайській же стрічці Герой – це або людина, яка жертвує собою заради спільного блага (сам Лі, або ж водій вантажівки, що відчепив себе задля порятунку надважливого пускача для двигуна), або

роль Героя розмивається і її відіграє група людей (висаджені на Місяць для підрива ядерних зарядів), що характерно – ці люди старшого віку (старші 50), таким чином через цей образ культивується ще одна важлива для конфуціанського Китаю складова світогляду – повага до старших.

Якщо ІІІ в американському варіанті має бути об'єктивізований, найкомфортніше і найбезпечніше він сприймається, будучи загнаним у супер-флешку, як джін у пляшку. Цю необхідність опредмечування підкреслює і назва ІІІ – «Сутність», у цій назві є одночасно і нерозуміння, і страх: сутність – це щось таке, для чого у нас немає слова, щось невідоме і, можливо, небезпечне. Ставлення до штучного інтелекту за сюжетом фільму виключно негативне, програма сприймається як загроза, єдиним способом взаємодії з нею стає її знищення, що потребує задіяння людських сил на межі можливого. В фільмі відсутні позитивні образи з використанням ІІІ, з числа людей, які взаємодіють із нейромережею показані тільки екзальтовані фанати її культу – люди, свідомість яких частково чи повністю знаходиться під впливом ІІІ. Вихід для людства полягає в ізоляції всього критично важливого від сучасних технологій – спеціальний Архів в африканських скелях, аналогові літаки, а також у покладанні надій на милість Божу – саме таке ім'я (Грейс – милість) носить героїня, від швидкості реакції якої залежить доля людства наприкінці фільму.

У «Мандрівній землі» ІІІ називається MOSS (з англ. «мох»). Ця назва має інші сенси. Мох це щось природне, живе, таке, що виникає там, де складаються підходящі для його існування обставини і росте, розвивається і вмирає незалежно від рішень людини; люди можуть роками не помічати, що зовсім поруч існує ця форма життя. У другій частині назва ІІІ стає ще більш абстрактною 550W – щось технічне, якщо і є сенс у цих символах, то він відомий лише спеціалістам, але насправді це те ж саме слово «MOSS» тільки перевернуте – ІІІ сам це пояснює в одній із сцен, тобто авторам було важливо цей момент підкреслити.

У першій серії китайської франшизи (нагадаю, рік виходу 2019) ІІІ показаний як система, що діє за алгоритмами і автоматизацією рутинні процеси, в тому числі аналітичні. У нештатній ситуації алгоритму предписано залучити людей. Однак, для креативного використання обладнання ІІІ не підходить, більш того, програма перешкоджатиме будь-яким діям, що не передбачені її творцями, тому герою доводиться відключити програму від керування станцією. З цікавого: ще однією функцією алгоритмізованого ІІІ є контроль над персоналом – з'ясовується, що вкладання в капсули гібернації не мало жодного сенсу, окрім мінімізації впливу «людського фактору» на роботу обладнання.

Друга частина (2023 р., хоча за сюжетом – це пріквел) ІІІ сприймається емоційно інакше. Найголовніша відмінність полягає в тому, що ІІІ в цьому фільмі є необхідною умовою порятунку всесвіту, тобто це не основний фактор, що загрожує людству, а непередбачувано ефективний інструмент для людей, ІІІ в цій інтерпретації збільшує ступінь свободи людини, а не обмежує її, причому відбувається це майже магічним чином – тобто додаються фактори, які в традиційній картині світу не можливо передбачити, і ставиться питання про необхідність системних світоглядних змін в новій реальності.

Крім того, ІІІ виступає як Вищий Розум – тобто він усе про кожного знає і може враховувати аспекти питання, які людина не враховує, більш того, його раціональність абсолютна і позбавлена емоційного компоненту. Це яскраво проявляється в ситуації, коли головному герою треба вирішити, хто залишиться опікуном його дитини, коли він сам покине Землю на роки з космічною місією. Перша очевидна ідея – призначити дружину виявилась неоптимальною: за рекомендацією ІІІ він призначає опікуном тестя, існування якого взагалі не враховував до цього, а смертельно хвору дружину відключає від апарату життєзабезпечення (їй залишалось жити трохи більше 80 днів) і проводить в останню путь в «оптимальній» картонній коробці замість труни. Пізніше, звісно, йому доводиться зіткнутися з образою сина за те, що «вбив маму». Тобто, якість і раціональність рішень із використанням ІІІ підвищується, а чи готові ми до прийняття цієї очищеної від емоцій раціональності?

Цікавим моментом є використання роботизованого ІІІ для проведення співбесіди для прийому на роботу, причому у даному випадку творці робота навіть не намагаються надати цій машині антропоморфного вигляду, хоча ситуація традиційно сприймається як комунікація «людина-людина» і це було б логічно. Разом із тим, підкреслюється, що машина запрограмована так, щоб людині було більш комфортно з нею комунікувати з емоційної точки зору, наприклад, у системі існує «жартівливий варіант відповіді» – жарти ці недолугі і ще більш недолугим є спосіб, яким машина користується цією альтернативою, але, ймовірно, це намагання створити емоційно комфортне для людини середовище спілкування таке помітне лише у випадках, коли воно не досягає мети.

Попри значну відмінність фільмів, що розглядаються, обидва «серіали» мають спільне сенсові коріння в традиції західного науково-фантастичного кіно, що є логічним для американського продукту і таким, що потребує пояснень у випадку з китайським фільмом. Хоча китайський кінематограф започатковано майже одночасно з західноєвропейським, але традиція рецепції ІІІ в ньому майже

повністю відсутня. Крім того, фільми, що розглядаються, з'явилися в умовах орієнтації кіновиробництва КНР на глобальний ринок, і для забезпечення «ефекту впізнаваності» (що є важливою умовою отримання задоволення глядачами) у стрічці широко використовуються приховані посилання на західне кіно: наприклад, один із роботів другої частини називається Т-1000, як і робот із другої частини «Термінатора», а прокинувшись герої торкається невеличкої дзиги, яка дуже нагадує макгаффін із фільму «Початок» Крістофера Нолана.

Цікаво, що принциповим моментом, який об'єднує ці дві стрічки і дозволяє стверджувати спільність людського сприйняття поза культурними відмінностями, є реакція на повідомлення про невідворотне знищення планети: і американські, і китайські люди... йдуть додому, щоб провести свої останні години у цьому житті з найближчими. В китайському фільмі це ще й порада, яку формулює ШІ, тобто найбільш раціональний спосіб поведінки, без урахування емоцій.

Загалом, слід зазначити, що формат повнометражного фантастичного фільму на етапі «вибуху нейромереж» перестає бути зручним і релевантним інструментом рефлексії і моделювання майбутнього – занадто швидко відбуваються зміни і занадто довгий виробничий цикл у таких стрічок. В обох випадках сценарій базується на парадигмальних позиціях доковідної ери, реалії сьогодення в ньому не відображені. При цьому китайська інтерпретація виглядає більш сучасною, не зважаючи на те, що другий американський фільм вийшов на два роки пізніше.

Висновки. Таким чином, сучасний кінематограф відіграє кілька ролей щодо розвитку ШІ:

По-перше, уособлює розуміння явища та особливостей взаємодії з ШІ, яке отримане на передньому краї гуманітаристики та ставить питання, відповіді на які ще не знайдено.

По-друге, поширює знання про варіанти норми і є інструментом більш чи менш масової світоглядної трансформації, яку можна, таким чином, відслідковувати в динаміці.

По-третє, прогнозує перспективний розвиток технологій і їх імплементації у повсякдення, ставить задачі в царині науки і техніки.

1. Рецепція майбутнього людства в умовах поширення ШІ з часом має тенденцію до різноманітності: на ряду з катастрофічними виникають оптимістичні сценарії, а також комплекс уявлень, який можна назвати реалістичним – коли ШІ сприймається як нормальна складова ойкумени. Крім того, помітно, що способи використання і взаємодії з ШІ певною мірою залежать від базових ціннісних настанов суспільства, тобто існує висока ймовірність, що інтеграція ШІ в соціальну тканину матиме значні регіональні особливості.

2. Традиція науково-фантастичного осмислення ШІ в кіно в західному світі має набагато більшу тяглість, ніж така ж китайська традиція, більш того, східне кіно, розраховане на глобальну аудиторію, сміливо апропріює символи американського і європейського кіно і таким чином частково має похідний від нього характер. При цьому розвиток уявлень про майбутнє взаємодії «людина-ШІ» в китайському кінематографі носить більш динамічний характер.

3. Сам по собі формат повнометражної науково-фантастичної стрічки не відповідає темпу змін у царині ШІ на етапі «вибуху нейромереж», тож, існує ймовірність втрати цим типом мистецтва функції рефлексії найближчого майбутнього і перехід до осмислення більш дальньої перспективи і принципових гуманітарних питань. Також кіно залишиться засобом фіксації рішень, за якими досягнуто консенсус, і інструментом масового впливу на світогляд.

Перспективи подальших досліджень. Швидкість суспільних змін та динамічна інтеграція ШІ в різні галузі потребують постійної рефлексії та прогнозування подальшого розвитку, його перспектив і ризиків задля підвищення ефективності взаємодії людства з ШІ. Кінематограф країн-лідерок із розвитку цих технологій є корисним інструментом у цьому процесі, тож у подальшому є потреба актуалізувати це дослідження з огляду на нові стрічки і прочитання. Необхідно також вивчити доцільність аналізу кінематографу про ШІ в динаміці та продуктивність розширення географії таких розвідок.

Список використаної літератури

1. Бостром Н. Суперінтелект. Стратегії і небезпеки розвитку розумних машин / пер. з англ. А. Ящук, А. Ящук. Київ : Наш формат, 2020. 408 с.
2. Деверпорт Т., Корбі Дж. Вакансія: людина. Як не залишитися без роботи в добу штучного інтелекту / пер. з англ. Н. Кошманенко. Київ : Наш формат, 2018. 336с.
3. Сейтуа М. Код творчості. Як штучний інтелект учиться писати, малювати, думати / пер. з англ. К. Жуковська, Т. Турчин. Київ : ArtHuss, 2023. 320 с.
4. Стародубська М. Як зрозуміти українців: крос культурний погляд. Харків : Vivat, 2024. 400 с.
5. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 416 с.
6. Шміт Ф. Мистецтво: його психологія, його стилістика, його еволюція. Київ : Дух і літера, 2023. 456 с.
7. Altman S. *Reflection*. 06.01.2025 URL: <https://blog.samaltman.com/reflections>.
8. Domingos P. The Master Algorithm : How the Quest for the Ultimate Learning Machine Will Remake Our

World. Basic Books. 2015.

9. Harari Y. N. Why Technology Favors Tyranny. *The Atlantic*. 2018. October Issue. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/10/youval-noah-harari-technology-tyranny/568330/>
10. Pasquinelli M. *The Eye of the Master : A Social History of Artificial Intelligence*. Verso, 2023.
11. Suleyman M. *The Coming Wave. AI, Power and Our Future*, 2023. Vintage.

References

1. Bostrom N. *Superintelekt. Stratehii i nebezpeky rozvytku rozumnykh mashyn* / per. z anhl. A. Yashchuk, A. Yashchuk. Kyiv : Nash format, 2020. 408 s.
2. Deverport T., Korbi Dzh. *Vakansiia: liudyna. Yak ne zalyshytysia bez roboty v dobu shtuchnoho intelektu* / per. z anhl. N. Koshmanenko. Kyiv : Nash format, 2018. 336 s.
3. Seitua M. *Kod tvorchosti. Yak shtuchnyi intelekt uchytsia pysaty, maliuvaty, dumaty* / per. z anhl. K. Zhukovska, T. Turchyn. Kyiv : ArtHuss, 2023. 320 s.
4. Starodubska M. *Yak zrozumity ukraintsiiv: kros kulturnyi pohliad*. Kharkiv : Vivat, 2024. 400 s.
5. Shvab K. *Chetverta promyslova revoliutsiia. Formuiuchy chetvertu promyslovu revoliutsiiu*. Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia, 2019. 416 s.
6. Shmit F. *Mystetstvo : yoho psykhohiia, yoho stylistyka, yoho evoliutsiia*. Kyiv : Dukh i litera, 2023. 456 s.
7. Altman S. *Reflection*. 06.01.2025 URL: <https://blog.samaltman.com/reflections>
8. Domingos P. *The Master Algorithm: How the Quest for the Ultimate Learning Machine Will Remake Our World*. Basic Books, 2015.
9. Harari Y. N. Why Technology Favors Tyranny. *The Atlantic*, 2018. October Issue. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/10/youval-noah-harari-technology-tyranny/568330/>
10. Pasquinelli M. *The Eye of the Master: A Social History of Artificial Intelligence*. Verso, 2023.
11. Suleyman M. *The Coming Wave. AI, Power and Our Future*, 2023. Vintage.

UDC 791.43:004.8

SCREENIZED FUTURE : AI IN RECIPROCAL PRACTICES OF CONTEMPORARY FILM

Galyna OSTROVERHOVA – Postgraduate Student, Department of Cultural
Studies National University «Kyiv-Mohyla Academy» Kyiv, Ukraine

The article analyzes the reception of AI in Chinese and American cinema in recent years using the films «The Wandering Earth», «The Wandering Earth-2» and the last two episodes of «Mission Impossible». Common and distinctive features in the attitude towards new technologies are noted, as well as changes in this attitude, which are present despite the small interval between parts of the films. The differences between the understanding of the prospects for interaction with AI in different worldview models are emphasized.

Relevance of the study (problem statement). The current dynamics of the development of applied applications of neural networks raises the question of predicting the impact of the implementation of such a powerful and comprehensive technology on humanity. Scientists around the world build hypotheses of varying degrees of optimism, but they are constrained by the conditions of the scientific approach, while screenwriters and directors do not have such restrictions. Let's consider how the predictive function of culture is implemented in the cinema of the two leading countries in the development of AI – the USA and China. *he goal* is to analyze how AI is represented in cinematic images of the future and how these visual constructions influence the receptive practices of the viewer, forming cultural ideas about humans / technology / interaction. *Object* – cultural reception of the future in cinema.

Subject – the role of artificial intelligence as a conceptual element in the receptive practices of cinema related to ideas about the future. *Research methodology:* to achieve the goal of the study, comparative and narrative methods of analysis are used, as well as cultural hermeneutics and postmodern analysis (approach). The material for analysis is modern American and Chinese films about AI.

Key words: prognostic function of culture, futurology, artificial intelligence, cinema, cultural practices, visual narratives, futurological analysis, cultural problems, visualization of the future, posthumanism, simulacrum, cyberpunk, sociocultural transformation.

Стаття отримана 10.03.2025

Стаття прийнята 15.04.2025

Стаття опублікована 22.12.2025